

Kamal Abdulla

C A S U S

(yarı mistik, yarı real oyun)

İştirak edirlər:

Dədə Qorqud
Qazan Xan
Burla Xatun
Boğazca Fatma
Beyrək
Aruz Qoca
Şirşəmsəddin
Bəkil

Bakı – 1999, aprel

1-ci şəkil

Salur Qazanın evi. Bayırdan səslər gəlir: Tez olun, tez olun... Bəylər gəldi. İndi Qazan evdən çıxacaq. Tez olun. Yavaş, ora yox, bu zəhrimar qara çadırı bura tik. Cəld ol. Tələs... Gəldilər... Ağ çadırı ora, ora.

Qazan var-gəl edir. Şirşəmsəddin girir.

Şirşəmsəddin. Xanım, bir azdan bəylər hamısı cəm olacaqlar. Hamısı deyəndə ki, İç Oğuz, necə ki, əvvəldən şərtləşmişdik. Ağ çadır hazır, qara çadır, andıra qalsın – hazır...

Qazan. Dış Oğuzdan nə xəbər? Duyuq düşüblər, ya necə?

Şirşəmsəddin. Sakitlikdi. Bir xəbər yoxdu. Bunun zırlıtısı sonra çıxacaq, xanım.

Qazan. Çıxacaq, əlbəttə çıxacaq. Əvvəl-axır biz bunları oturtmalıyıq yerlərinə. Nə olur olsun. Olacağa çarə yoxdu. Olacağa çarə yoxdu. Sözdə gözəlliyə bax. Altun kimi deyib.

Şirşəmsəddin. Dədə bu gün bir söz daha dedi...

Qazan. Bir söz daha?

Şirşəmsəddin. Bəli, xanım, söz. Özü da necə söz...

Qazan. Nə idi o söz? Mən niyə bilmirəm bunu?

Şirşəmsəddin. İstidən istidi, xanım, əcəldən dedi, fani dünyadan dedi nəydi, qoy görüm... Əcəl aldı... Təzədi, unutmuşam.

Qazan. Əcəl aldı?

Şirşəmsəddin. Əcəl aldı, bəli, əcəl aldı, yer gizlədi...

Qazan. Əcəl aldı, yer gizlədi?..

Şirşəmsəddin. Əcəl aldı, yer gizlədi, fani dünya... qoy görüm fani dünya nə oldu – yenə... qaldı. Bəli. Uff. Əcəl aldı yer gizlədi, fani dünya yenə qaldı.

Qazan. Pah, pah, bir də pah. Hardan tapır çıxardır bu sözləri? Tanrısına şükürlər olsun. Necə deyib? Əcəl aldı yer... neylədi yer?

Şirşəmsəddin. Gizlədi.

Qazan. Fani dünya yenə qaldı. Tanrısına şükürlər. Dış Oğuzla yayın bu sözləri. İbrət dərsi götürsünlər özləri üçün. Hamımızı alacaq bu əcəl, hamımızı. Amma Oğuz qalacaq.

Şirşəmsəddin. Bəli, xanım, elədi.

Qazan. Bir bax gör tamam cəm oldu İç Oğuz, ya yox...

Şirşəmsəddin. Bir Beyrək qalmışdı. Gəlib çıxar yə'qin... bir baxım /çIXIR/.

Qazan. Hər şey əbəsdı. Əbəsdı. Nə etdin, etmədin hamısı əfsanə. Son ucu bir ölümün üstündədi. Qalan fani dünyadı qalır. Əcəl aldı, yer gizlədi. Fani dünya yenə qaldı. Nə qədər dərin... Nə qədər gözəl...

Şirşəmsəddin. /O gəlir/ Xanım Qazan. Hamı cəm olub. Beyrək də gəlib çıxdı. Amma deyir mən yağmadan əvvəl Qazan Xanla təkbətək görüşməliyəm. Vacib sözü varmış.

Qazan. Dış Oğuzdan bir xəbər yoxdu?

Şirşəmsəddin. Yoxdu, ağam, sakitlikdi.

Qazan. Nəyi sakitlikdi bunun? Belə. Yaxşı. Beyrək də gəldi – deyirsən. Nə istəyir? Təklidə nə işi varmış mənəmlə?

Şirşəmsəddin. Mənə demədi. Amma əhvalı dalğındı.

Qazan. Belə. Yaxşı. Get de gəlsin. Yox dayan. Deyirsən əhvalı necədi?

Şirşəmsəddin. Bir balaca... Nəsə... belə bir təhərdi.

Qazan. Gəlsin. Amma tez. Çağır. Gün tərədən aşdı daha. Bəylərin dilində söz olmayacaq. İldə bir dəfə yağma elə, o da belə.

Şirşəmsəddin çıxır. Beyrək gəlir.

Qazan. Xoş gəldin, Beyrək. Səni gördüm, sevindim.

Beyrək. /diz çökmək istəyir/ Xoş bulduq, ağam Qazan. Uca-uca dağların...

Qazan. /onu diz çökməyə qoymur/ Onları saxla. Nəvar, nə yox? Haralardasan, qoçağım? Deyirlər İç Oğuzdan vurursan, Dış Oğuzdan çıxırsan. Belə çıxır – sən həm oranınsan, həm də buranın? Aha, gözünü qaçırdı. Gözünü qaçıрма, sən bilirəm, bizdənsən. Amma o biri tərəfin də belə də... lax çıxır. Arvad tərəfini deyirəm. Arvad tərəfində nə var, nə yox?

Beyrək. Dış Oğuzdan xəbərim yoxdu.

Qazan. Xəbərin yoxdu. Dış Oğuzu bu dəfə yağmaya çağırmadım.

Beyrək. Münasibətsizlik olmasın, ağam Qazan.

Qazan. Xeyir, elə deyil. Deyirəm, hələ bir bunları sınayaq, görək. İçlərini açıb qoysunlar ortalığa deyirəm. Sən necə bilirsən! Sınayaq bunları?

Beyrək. Sınaq məqamına mərd gərək. Aruz Qocanı, ağam Qazan, nə sınamaq, nə sınaamaq. Həmən at ağızlı qocadı...

Qazan. Doğrudu, doğrudu. Elədi. Necə dedin – sınaq məqamına mərd gərək? Dədənin sözüdü?

Beyrək. Yox, xanım, öz sözümdü, elə indicə dedim.

Qazan. Dədəlik edirsən?

Beyrək. Yox, niyə ki. Mən hara o hara?! Amma Aruz sənənin dayındı, hamıdan yaxşı sən tanıyırsan onu. Mərdliyi də, namərdliyi də öncə sənə bəllidi. Çox sirriçində adamdı.

Qazan. Sən yox idin, Bayburd həbsindəydin. Ova çıxırdıq. Uzun, ağır səfər idi. Hamının yanında qırmızı-qırmızı «Ordun üstünə kimi qoyub gedirsən?» deyə sordu və mənə diqqətlə baxdı. Qardaşım Qaragünəni dedim. Baxışını çöndərdi. Amma mən də duyuyq düşdüm. Çöndü Aruz. O zamandan İç Oğuzdan döndü. Dış Oğuz bəyləri də ki aydındı onun sözünü tutacaqlar. Belə-belə işlər. Sözü varmış mənə. De görüm nə deyirsən. Səni eşidirəm. Amma sən allahın tez elə...

Beyrək. Xanım Qazan. Oğuzda casus var.

Qazan. Necə? Oğuzda casus var???

Beyrək. Bəli, Oğuzda casus var.

Qazan. Şayiədi. Sən bir Şirşəmsəddinə de. Amma indi sənənin gözüne hər yerdə casus görünər.

Beyrək. Ağam Qazan. Bu sirri mənə hələ Bayburd hasarında açıb dedilər. Əvvəl-əvvəl inanmadım. Düşmənin sözüdü dedim. Sonra gördüm yox, həqiqətdi bu söz.

Qazan. Həqiqətdisə acıdı bu həqiqət. Dedilərmə kimdi casus? Bəlkə sənə boşuna başdan eləyiblər?! Əşi, şayiədi, özü də yekəsindən. Oğuzda casus...

Beyrək. Ağam Qazan, sən səfərə çıxdın. Düşməni bildi. Yurdunu, yuvanı tarmar elədi. Elədi-eləmədi? Arvadını, oğlunu, ananı, evini-eşiyini...

Qazan. Şirşəmsəddin! /Şirşəmsəddin gəlir/

Beyrək. Ağam Qazan...

Qazan. Şirşəmsəddin, bəylərə de yağmanı başlasınlar. De ki, kim nə istəyir bu evdən alıb gedə bilər. Mənim malım, dövlətim, altunum, axçam, Oğuzundu, mənim deyil. Ana südü kimi hər şeyim halaldı Oğuz.

Şirşəmsəddin. Baş üstünə. Xanım Beyrək?

Beyrək. Mənə Qazanın malı-mülkü lazım deyil. Bir canım var, o da ona qurbandı. O daş qoyan yerə mən baş qoyuram. Ölümə göndərsə, getməsəm... Mən bunu hər yerdə demişəm, deyirəm, deyəcəyəm.

Qazan. Beyrək, Beyrək, yavaş, hövsələ elə. Şirşəmsəddin, get. Beyrəklə mənim söhbətim var. Bəylərə de ki, yemə-içməyə biz də sonra qoşularıq.

Şirşəmsəddin. Ağam, vallah mənə də heç nə lazım deyil.

Qazan. Şirşəmsəddin. Sən də bu yandan öldürmə məni. Get, bəylərə de, yağmanı başlayın. Eşitdin?

Şirşəmsəddin. Bəli ağam, bəli eşitdim. /çıxır/

Qazan. Belə-belə işlər. Ov səfəri deyirsən. Bu bir. Sənin toyun – iki. Oğlum Uruzun səfəri – üç. Yeynək – dörd...

Beyrək. Bəkilin atdan yıxılması, ayağının sınması...

Qazan. Bəkilin başına gələnlər... Oğuzda casus var, Beyrək. Bütün bunları düşməyə xəbər verən var.

Beyrək. Doğru buyurursan, ağam Qazan, çox doğru buyurursan. Sənin uzaqgörənliyən bir məndə olaydı.

Qazan. Ax, məl'un oğlu məl'un. Ax binamus. Of şərəfsiz. Alçaq. Kimdi o? Kimdi o, Beyrək, de mənə, söylə. Kimdi casus? Nə dedilər sənə Bayburdda? Kimdi bizi düşməyə satan, yurdumuzu-yuvamızı altuna dəyişən o tanrı qəzəbinə gəlmiş kimdi, kimdi? Oğuzda casus var. Oğuzda casus var... Kimin ağına gələrdi? Amma mən özüm də son zamanlar şübhələnirdim.

Beyrək. Nə deyim vallah...

Qazan. Aydındı. Sən də Aruzdanmı şübhəlisən? Doğrusunu söylə. Hansı əməlini gördün, şübhələndin? Söylə.

Beyrək. Belə özünü birtəhər aparır. Qazan kimdi deyir. Bizim alplığımız ondan geri qalmır deyir.

Qazan. Bilirəm, bilirəm. Deyir, deyir... Bu tövr sözlərlə o biri bəylərin də beynini doldurub. Elə onunçün də bu gün yağmada Dış Oğuz yoxdur. Anladın? Elə bilirsən mənə xəbər vermirlər bunları?

Beyrək. Bəli, ağam, sənin bilmədiyən nə qaldı ki.

Qazan. Bəli, elədi heç şübhən olmasın. Amma, Beyrək. Aruz nə zibil olsa da, nə olmasa da... Aruz casusluq eləməz. Casus təkəcə İç Oğuzu casuslamadı. Casus Dış Oğuzu da yer-yer casusladı. Elə deyilmi?

Beyrək. Bəli, elədi. Allah sən bunun əqlinə bax.

Qazan. Necə? Hə. Aruzun günahı başqadı, Beyrək. Aruz asidi, amma Aruz casus deyil. Gəl, belə edək. Deyirəm Dədəyə adam göndərək. O gəlsin desin kimdi casus, kim deyil, ondan yaxşı bilə bilməz heç kim. Bununla da bitsin məsələ. Bir-iki... bizimki.

Beyrək. Bəli, xanım. Ondan yaxşı heç kim bilməz. Nə ağıllı qərardı.

Qazan. Vallah yoruldu Oğuzun müşkülünü çözməkdən. Ad da çıxır Dədəyə. Yaxşı. Bunlar sonra. Gedək, gedək görək indi bizim bu fani dünyada nəyimiz qaldı nəyimiz getdi. Biz gedəriyik. Torpağınkıyıq. Əcəl aldı, yer gizlədi. Fani dünya yenə qaldı. Sən mən deyənə ürəyinə salma. Əlbəttə ki ən böyük mükafat Dədənin mükafatıdır. Görürsən necə gözəl deyib. Əcəl aldı deyib yer gizlədi deyib. Fani dünya yenə qaldı. Gözəldi? Gözəldi. Gedək, Beyrək, gedək. Əcəl aldı, yer gizlədi... Deyirsən, casus var?! Casus... Nolar, qoy olsun. Biz də varıq. Biz göstərərək zərb-dəstimizi Oğuzun düşmənlərinə. Amma öncə içimizdən olan düşmənlərlə çürüdək haqq hesabı deyirəm, hə?

Düşmən öz içimizdəymiş bizim. Casus!.. Baltanı bizə özümüzünkü vurur. Casus var imiş... Yox bir...

/Gedirlər/

2-ci şəkil

Qazan və Şirşəmsəddin.

Qazan. Getdilər?

Şirşəmsəddin. Getdilər, bəyim.

Qazan. Razımı getdilər?

Şirşəmsəddin. Razi getdilər, bəyim, çox razi getdilər. Niyə razi getməsinlər? Nəyə gücləri çatdı, apardılar. O bir olan allah səndən də razi qalsın. Mən, ağam – heç zad, heç nə... Biləsən.

Qazan. Beyrəyi çağır. Özün də gəl. Səni tanımıram?!

Şirşəmsəddin. Sağ ol, ağam. Baş üstünə ağam /çixır/.

Qazan. Bu casus məsələsi hər nədisə boşuna söz deyil. Əlbəttə bir əncamı gərəkdir. Belə. Deməli, Oğuzda casus var. Hər şey gözlərdim bu Oğuzdan, bircə bunu... Mənim elədiklərimin mükafatı buymuş. Çatar cəzasına, allahıma qurban olum.

Şirşəmsəddin və Beyrək gəlirlər.

Qazan. Gəlin. İkiniz də keçin əyləşin. /keçib oturlar/ Söhbətimiz uzun çəkəcək. Şirşəmsəddin.

Şirşəmsəddin. Bəli, ağam /qalxır/.

Qazan. Otur, otur. Bilirsənmi, Beyrək mənə nələr dedi?

Şirşəmsəddin. Bilmirəm, ağam. Mənə demədi.

Qazan. Sənə də mən deyirəm. Oğuzda casus var.

Şirşəmsəddin. Necə, necə?

Beyrək. Bəli, bəli, elədi.

Qazan. Oğuzda casus var, Şirşəmsəddin. Bəs sənin gözlərin hara baxır? Sən nə işi sahibsən?

Şirşəmsəddin. Casus? Bizim aramızda? Oğuzda casus? Mat-məttəl qalası işdi vallah. Tay nə deyim?!

Beyrək. Bəli, bəli, elədi.

Qazan. Tay nə deyəcəksən? Sən mənə gəlib bu xəbəri verməkdən Beyrək verir. Mənim çörəyimi yeyirsən. Mənim adamımsan. Bu da sənin gördüyün iş.

Şirşəmsəddin. Ağam Qazan. Vallah, billah, and olsun tanrının birliyinə, and olsun Bayındır xanın o əziz canına, and olsun sənin qara başına, and olsun Dədə Qorqudun müqəddəs sözünə... xəbərim olmayıb. Bəlkə şaiyədi? Düşmən yayır?.. təxribat üçün deyirəm.

Qazan. Şaiyə-filan deyil. Dürüst sözdü. Beyrək, danış.

Beyrək. Ağam Qazan. Bayburdda olduğum zaman bu casus məsələsini ilk dəfə orda eşitdim. Bayburd bəyinin bir məhbub qızı vardı, ayıb olmasın... yüngülvari... belə də... o mənə danışdı bəs bir gün Uruz bəy yoldaşları ilə kefə gedib, sərxoş olub yatıblar, bəs o biri gün Bəkil atdan düşüb ayağını sındırıb, bəs sonra Salur Qazan uzun səfərə çıxıb yurd-yuvası başsız qalıb...

Qazan. Eşidirsənmi? Hər dəfəsində də atlı hücumlar, hər dəfəsində də çapıb-talamalar, yurdu daraq kimi daradılar məl'unlar.

Şirşəmsəddin. Xəbər aparan kim imiş?

Beyrək. Bunu nə illah elədim öyrənəmmədim. Ağlım yüz yerə getdi. Əvvəl-əvvəl fikir vermədim. Amma indi də Dış Oğuzun təhər-tövründən barmağımı dişlədim. Bu da casus işi olmasın dedim. Xanıma üz tutdum. Şübhələndimi, qoy özü yozsun.

Qazan. Mən yozdum. Bir. Şirşəmsəddin sənə deyirəm. Bir də belə xəbəri mənə bir başqası gətirsə – özündən küsəcəksən.

Şirşəmsəddin. Baş üstünə, ağam Qazan. Baş üstünə.

Qazan. İki. Oğuzda casus var – kimdi – nə sən bilirsən, nə də... Beyrək. Kim bilə bilər? Bəlkə deyirəm... Dədə? Ehtiyac var – Onu çağırmaq?! Gəlsin desin. Müəmma açandı deyirsiniz nə deyirsiniz o? Bu da müəmma. Gəlsin – açsın. Tap Dədəni.

Şirşəmsəddin. Dədəni? Onun yerini kim bilir hardadı. Özü lazım biləndə gəlir deyir dediyini, yenə qayıdıb çıxıb gedir, qeyb olur.

Beyrək. Bəli, bir az müşkül oldu bu iş...

Qazan. Siz mənsiz nə edərdiniz?! Şirşəmsəddin. Mənim tük qabımı gətir bura.

Şirşəmsəddin çıxır.

Beyrək. Bu nə tük qabıdı, ağam Qazan?

Qazan. Bu o tük qabıdı ki, mən əsirlikdən qurtulub geri dönəndən sonra dədəm Qorqud verdi mənə, dünyadı dedi, lazım olanda yandır gəlim yanına dedi. İlk dəfədi yandıracağam onun tükünü. Görək gələcək bu?

Şirşəmsəddin gəlir.

Qazan. Ver bura. Belə, bu odu bəri elə görüm. Uzun, ağ tükdü indi yanacaq, görək bunun kəramətin nədi. Yaxına tut odu. Ya allahın adı...

Şirşəmsəddin bir çubuq yandırır.
Qazan əlindəki tükü oda verir. Ətrafı zülmət bürüyür.

Yenə ətraf işıqlananda Dədə Qorqud onların yanında oturmuş.

Qazan. Dədə... yə'ni sən gəldin?

Qorqud. Çağırdın gəldim. İnanmırdın?

Beyrək. Mən... mən çox mö'cüzə görmüşdüm. Bundan görməmişdim.

Şirşəmsəddin. Mən... Mən... Mən...

Qazan. Dədə, xoş gəldin, həmişə sən gələsən... /gedib əlini öpür/. Bilirsənmi Dədə, sənə /pıçıltıyla/ ehtiyacım var. Olmasaydı çağırırdım. Xoş gəldin.

Qorqud. Əyləş, Qazan Xan.

Şirşəmsəddin. Xanım, mən çıxım?

Beyrək. Bəlkə biz bayırda gözləyək, ağam Qazan?!

Qazan. Dədə?

Qorqud. Yox, niyə? Qoy onlar da yaxına gəlsin. Oturun. Sən Beyrək deyilsənmi? /Beyrək baş əyib əlin öpür/ Beyrəksən sən. Beyrək... Sən Qanturalı, yox Basat, yox, Şirşəmsəddin, sənsən? Lap qocalıb getmişəm.

Şirşəmsəddin. Mənəm dədə, mənəm. Allahına qurban olum /çöməlib Dədənin əlini öpür/. Sən niyə qocalırsan, lap cavansan, cavandan cavansan.

Qazan. Yaxşı, qoyun görək nə deyib nə qoyuruq. Səni niyə rahatsız edib çağırdım, bilirsənmi, dədə?!

Qorqud. Bilirəm, Qazan xan. Bilirəm. Oğuzda casus var.

Qazan. Hardan bildin? Hamı bilirmiş ki bunu, bir mən bilmirdim deməli. Necə acı xəbərdir bu, Dədə? İndi biz nə edək? Kimdən şübhələmək? Kimi tutmaq? Biz bilmirik. Sən söylə. Sənin könlünə həqtəala ilham edir. Sən qaibdən xəbərlər gətirirsən. Sən olacaqdan, olmayacaqdan danışırısan. Sən sözləri altın kimi yan-yana düzüb bizim könlümüzü xoş edirsən. Sən... sən... yaxşı mən bunu ilk dəfədi deyirəm: sən bizim pənahımızsan, Dədə. Acı xəbərdir bu xəbər.

Qorqud. Bəli elədi, acı xəbərdir. Oğuzda yaraşan xəbər deyil. Onun təmizliyinə ləkədi. Doğru sözə nə deyəsən, xəbər acıdır...

Qazan. Dədə, kimdi casus? Bunu səndən başqa heç kəs deyə bilməz.

Qorqud. Sən soruşursan kimdi casus?

Beyrək. Bəli, dədə. Ağam Qazan çox doğru qoyur məsələni. Kimdi casus?

Şirşəmsəddin. Kimdi casus? Vəziyyət ciddi, Dədə.

Qorqud. Kimdi casus deyirsiniz... Qorxuram kimliyini biləndən sonra rahatlığınızı elə itirəsiniz, kaş əvvəldən bilməyəydik deyəsiz.

Qazan. Yox, Dədə, elə söhbət yoxdu. Bax deyirəm biz bunu indi bilməliyik. Bir daha Oğuzun başına bəlalar gəlməsin. Oğuzun gələcəyi... Özün bilirsən də... Söylə bizə, Dədə, sən söylə...

Qorqud. Lap divara dirədin məni Qazan. Nolar, sən deyən olsun. Dinlə o zaman. Oğuzda Boğazca Fatma deyilən bir arvad var. Özünü xam göstərməyin. Hamınız yaxşı tanıyırsınız onu. Gəncliyində gözəldimi, gözəl deyildi. Ayaması vardı – onu da bilirsiniz. Bilirsiniz, bilirsiniz. Sizlərə görəydi bu ayama. Qırx oynaşlı boğazca Fatma. Yadınıza düşdü? Kim çayıb yanından keçdisə boğaza qaldı. Amma çifayda ömründə bircə oğul övladı oldu Fatmanın. Bütün mehrini, məhəbbətini də bu oğlana bağladı. Babası kimdi heç kim bilmir. Sırr sizindi indi, Qazan. Boğazca Fatmanın oğludu Kafirin casusu, biləsən.

Qazan. Boğazca Fatmanın oğludu casus? Şirşəmsəddin!

Şirşəmsəddin. Bəli, ağam.

Qazan. Bu saat, Beyrəklə ikiniz gedin, o məl'unu hardadısa boğazlayın gətirin qatın dama. Bunun divanını özüm edəcəyəm. Amma heç kim hələ duyqu düşməsin. Düzmü deyirəm, Dədə?!

Qorqud. Mən işimi gördüm. Sən özün gəlib çıxmısan verdiyin suala. Cavabını da özün verərsən inşallah. Amma gərək soruşmayaydın bunu məndən.

Qazan. Gedin, siz gedin. Niyə, Dədə? Niyə soruşmayaydım gərək?

Şirşəmsəddin və Beyrək çıxırlar.

Qorqud. Qazan.

Qazan. Bəli, Dədə.

Qorqud. Nə cəza gözləyir bu bədbəxti?

Qazan. Bədbəxt niyə, Dədə?! O məl'un neçə-neçə igidin qanının baisidi. Az qala bircə oğlumdan qoyacaqdı məni... Bilirsən, Uruzun da casusluğunu o edib. Beyrək dedi.

Qorqud. Bunlar mənə aydıdı. Amma yenə də bədbəxti bu.

Qazan. Bədbəxti bu deyirsən? Nədi cəzası deyirsən? Bilmirəm, amma bu bədbəxt dediyin elə bir cəza almalıdır ki, bir daha heç bir kimsə bu çür casusluq xəyalına düşməsin. Düşmənimiz içimizdəymiş.

Qorqud. Qorxuram sözlərin havada qala.

Qazan. Heç və'də, heç zaman. Sən məni tanıyırsan, Dədə.

Qorqud. Mən səni tanıyıram, Qazan.

Qazan. Ona cəzanı hamılıqla verəcəyik. Ona cəzanı Şirşəmsəddin verəcək. Beyrək verəcək, Uruz, Bəkil, lap elə Aruz verəcək. Ona cəzanı mən verəcəyəm, Dədə. Arxayın ol.

Qorqud. Çalışanda vuran qolun qurumasın, Qazan. Mən gedirəm. Amma gərək sən məni çağırmaıydın.

Qazan. Oğuz casus görməyəcək bir daha, Dədə. Oğuzun gələcəyi...

Qorqud. Mən gedirəm. Sonra tutduğuna peşiman olmayasan.

Qorqud yox olur.

Qazan. Aman. Yox oldu yenə. Heç zaman. Heç zaman peşiman olmanam. Heç bir iş üçün olmanam. İllah da ki bu məsələdə. Bunlar getdilər, ya harda qaldılar? Boğazca Fatmanın yeganə oğlu. Sən keçəcəksən əlimə. Sən verəcəksən cavab əməllərinə. Sən gəbərəcəksən Oğuzun bütün düşmənləri kimi. Xudaya, şükür sənin birliyinə. Oğuzun gələcəyini sən özün qoru. Amma mənimlə birgə, ulu tanrım, mənimlə birgə

3-cü şəkil.

Boğazca Fatmanın evi. Evdə Fatma tək.

Fatma. Bu gün nəşə ürəyim çox, çox narahatdı. Bu gədə gəlib çıxmadı. Elə bil dünyanın axırında-nədi. Heç ürəyim belə döyünməzdi mənim. Tək oğul beləcənə bir dərdi. Hara getdi, harda qaldı? Yenə ilim-ilim itdi. Mən qoca qarı hara gedim, bunu hardan axtarım, hardan tapım, ax-ax, ox-ox...

Qapı döyülür.

Gecə də düşdü, kimdi bu bivaxt qonaq? Allah, allah, ürəyimə nə belə qara-qura fikirlər girir?! Bəlkə açmayım qapını?

Qapı döyülür.

Kimsən? /qapıya tərəf gedir/. Kimsən ay qapı döyən?

Dədə Qorqud elə otağın içindəcə peyda olur.

Qorqud. Dayan. Tələsmə. Açmağa deyirəm qapını tələsmə.

Fatma. Sən... sən... hələ kimsən? Aman, Dədə, sənsənmi bu?

Qorqud. Mənəm. Qorxma. Çəkil qapıdan...

Fatma. Döyürlər. İndi sındıracaqlar. Kimdi bu gələn sən bilərsən? Qamən axan görklü... suyun... qurumasın.

Qorqud. Fatma, Fatma. Uzun danışma. Gəl bura, əyləş. Dinlə. Gördün, onlar üçün zaman uzandı artıq.

Qapıdan gələn səslər yavaş-yavaş yox olur.

Onlar donub qaldılar, indi durub bizi gözləyəcəklər. Eşit məni, qoca qarı. Mən bura boşuna gəlmədim. Yeganə övladının başında bəla var.

Fatma. Övladın dedin?! Niyə bəs övladın?! Aman, Dədə. Ürəyimə dammışdı. Yenə ilim-ilim itib. Nə olub ona? Hardadı? Söylə, Dədə, danış mənə. Qara başım qurban olsun, Dədə, sənə... Qamən axan...

Qorqud. Fatma, Fatma. Bil və agah ol. Oğul dediyin o tək-cə balan Oğuzun düşmənidir bu gün. Bu gələnlər də onun başı üçün gəlmişlər.

Fatma. Dədə, qurbanın olum, nə etdi ki mənim tək-cə balam? Hansı suçun qurbanı oldu? Şər atdılar gül balama, Dədə, mən bilirəm. Şər yiyəsi oldu biçərə balam. Bala... bala... vay bala... Öldü, ağlayanı yox, qaldı saxlayanı yox. Balam vay. Mən özümü öldürürəm, Dədə.

Qorqud. Şər atdılar deyirsən. Amma şər deyil bu, Qazana agah oldu: sən oğlun Oğuzda yağlı casusuymuş – bəlli bil. Qazan artıq bilirdi bunu. Əvvəl-axır biləcəkdin. Mənlik deyil bu iş, onu da bil.

Fatma. Bu gələnlər onun üçün gəldilər... Tutmağa, ağ əllərini qara iplə bağlamağa, ağ başına qara torba keçirməyə gəldilər?! Dədə, sən ki, sən ki, Dədə, oğlum deyib oxşardın balamı – unuttunmu, Dədə? Sən ki dedin...

Qorqud. Dayan görüm. Sözümlü dinlə, Fatma. Tədbirli ol. Tədbirli ol. Tədbirli olmasan işlər yaman olacaq. Sənin... sənin oğlunu tutub basacaqlar dama. Oğuzun görk olsun cəzasını vermək istəyəcəklər...

Fatma. Dədə, Dədə, ağır-ağır sözlər danışdırsa sən – dilək ilə güclə bulduğum oğlumu deyirsən? Dədə, dədə, adım çıxınca canım çıxaydı, canım çıxınca Oğuzun başını bir Təpəgöz də gəlib kəsəydi, Təpəgöz gəlincə bu oğulu qadir allah mənə verməyəcəkdi. Güclə buldum bir oğulu, Dədə. Sən ki bunu bilirsən. Sən buldun onu mənə, Dədə. İndi mən ağzımı açım, qarnımın içində iyirmi beş il gəzdirdiyim sirrimi Oğuzun başına edimmi? Sən ki bilirsən, Dədə, oğul kimin oğludur.

Qorqud. Oğul kimdən olduğun ana bilər.

Fatma. Dədə... Dədə... hamı da bilsinmi, Dədə?

Qorqud. Dinlə məni, Fatma qadın. Yaxşı dinlə. Mən bura gəldim sənə doğru yolun haracan getdiyini göstərməyə. Dinlə məni. Nə cür deyirəmsə o cür də elə. Qorxma. Hər şey yaxşı olacaq. Sirri faş eləməzlər. Faş eləsələr...

Fatma. Nə desən edərəm, Dədə. Nə yolla desən gedərəm. Sən deyəndi, sən deyəndi. Mənim balamdı o, mənim, ancaq mənim. Təki bircə balama qıymasınlar. Mənim balam günahsızdır, Dədə, sən ki bunu bilirsən, mənim balam casus deyil.

Qorqud. Sənin ... sənin balan casusdur, Fatma. Amma məni dinlə. Onu o cəzadan qurtarmağın indi artıq bir yolu var. Düşünürsənmi?

Fatma. Nə yoldu o yol, Dədə? Söylə mənə, qara başım qurban olsun sənə.

Qorqud. Fatma, oğlanı tutacaqlar. Qara dama salacaqlar. Sən Qazanın yanına var, sən Şirşəmsəddinin, Aruzun, Bəkilin yanına var. Hər birinə söylə. Yaxşı dinlə dediyimi. Bu bəylərin bir-bir, ayrı-ayrılıqda yanına vararsan və söylərsən onlara, və söylərsən ki...

İşıq zəiflədikcə qarıdan gələn səslər
yənə də elə bil hərəkətə gəlirlər və səslər
çoxaldıqca işıq altında təkə Fatma qalır.

4-cü şəkil

Qazanın evi. Qazan və Burla Xatun.

Burla Xatun. Casus Aruzdandı.

Qazan. Yox. Boğazca Fatmanın oğludu.

Burla Xatun. Aruzun işidi bu.

Qazan. Boğazcanın işidi. Ana-bala birləşiblər bu işi görüblər.

Burla Xatun. Bəri baxgil, gözüm baxtı, könlüm taxtı, nə çox Boğazca, Boğazca salmısan?! Dilinlə bir Fatma deyirsən, on Fatma da gözündən tökülür... Nədi, cavanlığın yadına düşüb?!

Qazan. Kimin, mənim?

Burla Xatun. Elə bilirsən unutmuşam Fatma, Fatma sayıqladığın gecələri?!

Qazan. Nə danışdığını sənin? Bu da ömür-gün yoldaşı. Adam neçə dəfə qurtarar bir məsələni, qurtardıq da bu söhbəti, xanım. Gör neçə illərdi keçib

gedib. İndi mən ona göstərim zərb-dəstimi sən də bax. Arzun bu deyildimi, canım xatunum?!

Burla Xatun. Danış, danış özün üçün. Nə qədər bilirsən danış. Yox, arzum bu deyildi. Sənə deyim: casus bunun oğlu deyil. Casus Aruzdu. Sənin dayın Aruzdu. Aruzdu.

Qazan. Pah, pah, yenə də pah. Pah atonnan. Elə səhərdən eyni saz, eyni söz...

Burla Xatun. Nədi, gəlmədi xoşuna?

Qazan. Ömrüm, günüm, indi mən yerimdən durayınmı? Qara qamçını əlimə alayınmı? Can necə dadlı olur sənə göstərayinmi? Mindirmə məni cin atına. Of. Dədə Qorqud dedi, eşit, bil. Dədə Qorqud dedi. Mən demədim, rahat ol. Gəldi, yox gəlmədi, peyda oldu, dedi ki budu, bunun oğludu.

Burla Xatun. Nə zaman gəldi Dədə? Mən görmədim.

Qazan. Mənə inanmırsan odu Şirşəmsəddindən soruş.

Burla Xatun. Qazan, ay Qazan, deyirəm axı yazıqdı bu arvad. Yə'ni Fatma. Anadı. Ana haqqı dedi Dədə. Amma haqqımızı verən olmadı bizim. Olmadı mənim haqqımı verən.

Qazan. Yenə hərzə-hərzə başlama, Xatun. Sənin haqqına nə oldu? Kim haqqını əlindən aldı? Bu dəfəki yağmaya heç dayım Aruzu çağırmağa qoymadın məni...

Burla Xatun. Mən qoymadım? İndi mən deyim, sən eşit. Belə dayın Aruz sənin ala taxtına göz tikdi. Dayın Aruz sənin orduna göz tikdi. Dayın Aruz evini də hələ bir yağmalamalıydı?! Sən bilmirsən, mən bilmirəm – dayın Aruz xan babamın yanına varıb, səndən o ki var deyib. Təpəgözdən kim qurtardı Oğuzu – Mənim oğlum Basat deyib. Bəs belə isə ver Bayandır xan, mənim mükafatımı deyib. Basatı Oğuz baş sərkərdə istəyib.

Qazan. Baban nə deyib?

Burla Xatun. Nə deyəcək babam? Qocalıb heydən düşüb mənim xan babam. Baxarıq deyib. Nə istəyirsən sən mənim babamdan?!

Qazan. Mən? Mən yazıq? Heç nə istəmirəm, istəməyəm də. Amma baxarıq... Nolar, mən də bilərəm neynirəm. Mən Aruza göstərəm. Məndən şikayət? Nolar?

Burla Xatun. İndi də işi-gücü Dış Oğuz bəylərini sənə qarşı qaldırmaqdı. Bəyim, bu işdən hər bə qoxusu gəlir, hər bə qoxusu...

Qazan. Nolar, gəlsin. Biz də Qazan Xanıq. Salur quşu bizim könlümüze yardı. Hərbdisə qoy hər bə olsun. Oğuz dışı akınlardan əvvəl Oğuz içinin təmizlənməsi lazım. Əsl düşmən elə öz içimizdənmiş. Oğuz içinin təmizlənməsi lazım. Əsl düşmən elə öz içimizdənmiş. Oğuzun gələcəyi...

Şirşəmsəddin gəlir.

Şirşəmsəddin. Ağam, boğazca Fatma gəlib deyir Qazan xanla təklikdə görüşməliyəm, vacib sözüm var.

Qazan. Nə vacib sözü varmış mənə? Özü də təklikdə. Mənim heç kimdən sirrim yoxdu. Yalvarmağa, sısqamaya gəlib. Vacib sözü varmış.

Burla Xatun. Mən burada bircə an da qalmaram. Nə sözünüz var danışın təklikdə. Salın yada sevişdiyiniz günləri. Bəlkə ağ günə çıxasız. Heç eyb etməz. Vararam mən xan babamın yanına. Açaram dərdimi mən xan babama. Sən... Sən isə... Verginən qara yellərə aramızda olanları. Satginən məni bir keçiyə, Qazan. /Gedir/.

Qazan. İlan vursun onu. İşə düşmədik oturduğumuz yerdə?! Sən nə donub durmusan?! Çağır gəlsin kafir qızı kafiri.

Burla Xatun. /başını salır içəri/ Deməli belə oldu?! Çağır gəlsin, eləmi?! Nolar. Sən Qazan ol, mən də Bayandır xanın qızı. Görərsən. /yox olur/.

Qazan. Sən yenə donub qalmısan? Dayan. Tanrıya şükürlər. Axır qova-qova mərdi namərd edəcəksən, Xatun. Get. Get. Qoy Oğuzun işlərilə məşğul olaq, canım. Bunun oğlu damda özünü necə aparır? Nə deyir, nə danışır?

Şirşəmsəddin. Heç nə demir, ağam, heç nə də danışmır. Üzüqoylu düşüb torpağa. Nə su içir, nə yemək yeyir. Lal-dinməz, ancaq nəfəsidi ağır-ağır gedir, gəlir...

Qazan. Yaxşı, bəs bu qarı nə istəyir bizdən? Bilmir ki, casusa xainə aman yoxdu, ola bilməz? Sözü varmış. Neynirəm mən sözü. Nə deyəcəkmis, bilmirsən?

Şirşəmsəddin. Nə bilim, ağam?! Qovum getsin.

Qazan. Yox, qovma, gətir içəri. Qoy gəlsin, görək nəymiş sözü.

Şirşəmsəddin çıxır. Fatma gəlir.

Fatma. Ağam Qazan. Ağam Qazan. Rəhminə sığınmağa gəlmişəm. Gen ətəyinə bürünməyə gəlmişəm. Ayağının altında ölməyə gəlmişəm. Ağam Qazan, mədəd eylə.

Qazan. Qalx ey qadın. Məqamın sirri var. Məqam rəhm məqamı deyil. Söylə, sən övladının bu gününü irəlidən görmədinmi? Oğuzun başına bəlalər gətirdi...

Fatma. Görmədim, ağam. Bilmədim, ağam. Amma Qazan xan. Ümid yerim sənsən. Deyil mənim oğlum casus. Mədəd eylə.

Qazan. Bu artıq sübut olunmuş bir məsələdir. Oğlun Oğuz xain çıxdı. Cəzasını alacaq. Bütün Oğuz bunu məndən tələb edir. Mən kiməm? Mən Oğuzun iradəsiylə oturub dururam.

Fatma. Sən də babasan, Qazan.

Qazan. Bəli, mən da babayam. O bircə oğlum Uruz az qalmışdı sənin oğlunun əməlinin cəzasını çəksin. Hələ özümün əsirliyimi demirəm. Oğlun idi sənin bizim hər hərəkətimizi Oğuzdan o yana – Bayburda, Trabzona xəbər verən. Qazan ova getdi, gəlin məqamdı deyən. Oğlundu sənin.

Fatma. Qazan, sənin oğlundu...

Qazan. Hələ Bəkilin, hələ Şirşəmsəddinin, hələ Qanturalının, Beyrəyin... Nə dedin sən? Necə? Beyrəyin başına gələnlər...

Fatma. Qazan, məni unutdunmu? Mən bir gözəl-göyçək qız idim.

Qazan. Sus, yavaş.

Fatma. Mən indi belə qocaldım. Qazan, evimizin ardındakı dərəcəyi unutdunmu? Qazan, həyatımızdakı iti unutdunmu? Bəraqcuq idi o itin adı. Sən onu belə çağırırdın. O da sənə yalmanardı, bircə sənə hürməzdi. Unutdunmu?

Qazan. Yavaş. Tanrı eşqinə yavaş. Nədir sənin sözün? Unutdum, unutmadım. Vacib olan o deyil. Unutmadım elə – nə olacaqmış ki. Sənin oğlun casusdu axı...

Fatma. Sənin oğlun, Xanım Qazan.

Qazan. Sənin oğlun casusdu, cəzasını da alacaq. Sən nə danışırısan hərzə-hərzə, qoca qarı?

Fatma. Qazan. Bunu sənə uzun illər demədim. Bu sirri qarnımda saxladım, Qazan. Dədə demiş: oğul kimdən olduğun ana bilər. Oğul səndəndi, Qazan. İndi özün bilərsən, istərsən as, istərsən kəs, istərsən...

Qazan. Bu nə danışır? Bu nə deyir? Pah, pah... bir də pah. Sənin adın qırx oynaşlı Boğazca Fatma deyilmirdi? Nədən oğul məndən olsun?! Söylərmisən?

Fatma. Dedim sənə: oğul kimdən olduğun ana bilər. Səndəndi mənim yeganə oğlum. Bizim qara başımız qurban olsun sənə, Xanım Qazan.

Qazan. Yavaş ol. Yavaş. Sən... sən sayıqlayırısan. Bəlkə səhv edirsən? Bəs niyə bu çağacan demədin mənə?

Fatma. Bir mə'nası varmıydı – dedim, ya demədim?? Vurub yıxan, şücaətli bir oğul deyildi ki yanına salıb döyüslərə aparasan. Sakit, fağır, dinməz-danışmaz bir oğul idi mənim oğlum. Səndən mənə əmanət idi o. Bax ona diqqətlə Qazan xan – Oğlun Uruza da bax, ona da bax. Oğlun Uruzu görəcəksən onun gözündə, üzündə.

Qazan. Yavaş ol. Sən nə danışdığındı? Sən bilirsən nə danışırısan, Fatma? Sən mənim ürəyimə xəncər saplayırısan. Sən mənim...

Fatma. Qazan xan. Mən sənə bunları demək istədim. Unutma o aylı gecələri, unutma.

Qazan. Yenə başladı. Mən heç nə unutmamışam. Nə salmısan unutma, unutma. Unutmağa bir şey yox. Başqa bir kimsəyə dedinmi mənə dediklərini?

Fatma. Yox, heç kimsə bilməz bunu.

Qazan. Ya bəs Burla Xatun?

Fatma. Bilməz, xanım. Bilməz, bəyim. Mədəd eylə, Qazan, doğmaca oğluna qıyma.

Qazan. Dur. Sus. Sus deyirəm sənə. Bir insana danışmayacaqsan bunu. Qadir tanrı. Mənim günahım nəydi qadir tanrı?! Nəydi mənim günahım, ulu tanrı?! İndi get. Get. Sabah, sabah gələrsən. Sabah gəl. Sabah. Amma bax. Bir adam bilsə... Heç kim.

Fatma. Göydə allah, yerdə sən, Qazan. Qıyma ona.

Fatma gedir.

Qazan. Qadir tanrı. Mən indi neyləyim. Elə bil ürəyimə dammışdı ki, bunun bir zibili çıxacaq. Mənim oğlum imiş... Mən indi neyləyim, qadir tanrı. Sən söylə, söylə də...

5-ci şəkil.

Gecə. Qazanın evinin önü. Bir tərəfdə həbs evi. Şirşəmsəddin var-gəl edir.

Şirşəmsəddin. Qazana nə dedi, nə demədi – xan birtəhər oldu. Ay səni Boğazca. Nə vaxtı vardı bunun. Amma qocalıb düşüb, bir yandan da oğul dərdi. Casus anası olmaq asan məsələ deyil yə'qin ki. /həbs evinə yaxınlaşır/. Bundan səs-səmir çıxmır. Sakitdən sakit, laldan lal. Bura kim girdi böyür-böyür böyürdü, ökür-ökür hönkürdü. Bu – lal məzardı. Ürəyimə nəyə damıb. Bu sükutun zırıltısı bərk çıxmasa yey.

Fatma gəlir.

Kimsən? Fatma, sənsən? Gecənin bu vaxtı buralarda nə gəzirsən ay arvad?! Xan indi uyumuş olar. Sabah gəl. Nə edirsən? Ora olmaz.

Fatma. / həbs evinə yanaşır/ Bala, bala, ay bala. Doqquz ay dar qarnımda gəzdirdiyim balam mənim. Tale səni nə pis yerdə yaxaladı.

Şirşəmsəddin. Kəndinə gəl, Fatma qarı, kəndinə gəl. Ora olmaz. Get evinə, toxda, sabah gələrsən. Xan ürəyi yumşaq olar, hələ baxdın sənə oğlunla görüşməyə izin də verər...

Fatma. Şirşəmsəddin, igid bəyim mənim. Sən məni bilərsən, sən in məndən xəbərin yox. Amma dayan, dayan, igid Şirşəmsəddin, sən heç səni də bilməzsən...

Şirşəmsəddin. Nə dediyindi sən in...

Fatma. Yadındamı şümal kimi igid idin. Qarğı kimi boyun vardı. Daş kimi, qaya kimi qolların vardı. Qara-qara gecələrə bənzər qaynar gözlərin vardı. Zərif-zərif barmaqların, qıs-qıvrıq vücudun vardı. Sən gənc idin Şirşəmsəddin. O aylı gecə yadındamı?

Şirşəmsəddin. İtinizin adı Bəraqcuq deyildimi? O aylı gecə evinizin ardındakı dərəni keçib həyətinizə girən yerdə bir hürmək başladı ki. Sən gözəl idin, Fatma...

Fatma. Səni istədiyindən hürdü. Ancaq sənə elə hürərdi. Getdi o günlər. Amma... Mənə imdad səndən, ancaq səndən gələr. Ancaq sən...

Şirşəmsəddin. Nə imdad, qarı arvad? Sən nə danışırısan?

Fatma. Getdi o günlər. Nişanəsi qaldı. Məni o gecə yüklü qoydun sən. Əmanətin qaldı. Sənə heç vaxt bu sirri açmadım, bəyim.

Şirşəmsəddin. Hansı sirdən danışırısan? Bunun ağı çaşib deyəsən...

Fatma. Yox. Aqlım-zadım çaşmayıb. O sirdən danışırım ki, bax indi, burda dustaq olan mənim oğlum...

Şirşəmsəddin. Mənim... sən in oğlum...

Fatma. Şirşəmsəddin, Şirşəmsəddin dil çaşar, doğrusunu söylər, o həm də sən in oğlundur. Bu oğul həmən o aylı gecənin yadigarı, əmanətidi. Balam, balam mənim... sən balamıza qıymazsan, igid. Sən atasan.

Şirşəmsəddin. Nə təhər, nə təhər? Dur bir dayan. Gen dünyanı başıma dar elədin. Mənim oğlum – casus??? Bu dünyada sən məni xar elədin. Mənim oğlum casus? Alca qanın qılıncımla yerə tüküm deyərdim. İndi mənim oğlumdu bu? Sinəsindən ürəyini çəkim, söküm deyərdim. İndi mənim oğlumdu bu. Fatma, Fatma. Bu xəbəri verməyəydin mənə gərək. Fatma, Fatma. Ürəyimdə qara dağlar vurmayaydın mənə gərək. Qadir tanrı sən özün mənə yol göstər, qadir tanrı. Fatma, Fatma, dur, dur ayağa burda qalma belə. Get, evinə get. Burda durma. Get mənə aman ver. Düşünüm, daşınım.

Fatma. Qıyma ona, qıyma əti-ətindən, qanı-qanından övladına, Şirşəmsəddinim mənim. İgidim, aslanım. Mənə imdad. Balamıza qıyma. Qıyma.

Fatma gedir.

Şirşəmsəddin. Gördüm axı. Qollarına arxasından bağlayanda mənə belə birtəhər baxdı. Bahar vaxtı ağ qarlar yağmışdı çöhrəsinə elə bil. Küskün idi

baxışları. Oğlum. Övladım. Mən indi neyləyim, qadir tanrı? Mən indi neyləyim, neyləyim? Sən söylə. Sən. Söylə də...

6-cı şəkil.

Fatma evində.

Fatma. Mən dәмәdim, Dәdәm dedi: oğul kimdәn olduğun ana bilәr. Qaldı Bәkil, qaldı Aruz. Mәndә taqәt qalmadı Aruza varam. Mәn neylәyim indi?

Dәdә Qorqud peyda olur.

Dәdә, sәnsән. Mәnim vaxtıma nə qaldı, Dәdә?!

Qorqud. Vaxt yavaş-yavaş uzanmaqdadı. Vaxt indi sәnindi. Amma fәrsәti dә qaçırma isti-isti. Qalx. Bәkilin yanına varman lazım.

Fatma. Necә, ağam?! Bәkil dünyanın o başında – Gürcüstan ağzında oturur. Necә varım mән oraya? Quş deyilәм uçam, varam...

Qorqud. Sән artıq Bәkilin evinin qarşısındasan. Gir evә. Söylә söylәyәcәyini.

Fatma. Aman, tanrım.

Hәр şey dәyişir. Bәkilin evi. Qorqud yox olur.

Fatma. İgid Bәkil. Evdәmisән, igid Bәkil? Sәni deyib gәlmışәм. Sәnә sözüм var. Bәyim Bәkil. Qapıya çıx.

Bәkilin evindән bir qaraltı çıxır.

Fatma. İgid Bәkil, sәnmisән? Bәli, sәnsән. Bilirsәнmi, nәlәр oldu? Qazan xandan buyruq oldu. Mән biçarәnin yeganә oğlunu tutub dustaq elәdilәр. Ala candan ayırmaq istәrlәр balamı, Bәkil. Mәnim balam casus deyil. Mәnim balam fağır, kimsәsiz, ata olan yerdә yetim baladı. Duyursanmı mәni, Bәkil? Xatırladınmı mәni? Evimizin ardı dәрәcik idi. İtimizin adı Bәraqcuq idi. O aylı gecәləri, sәninlә baş-başа verdiyimiz o gecәləri yada salırsanmı? Bәli, mәнәm, sәnin, sәnin Fatmanam, Bәkil. Sәnin mәndә o zamandan әmanәtin qalmışdı. Bu mәnim sirrim idi. İndi sәnә açıram onu. Balamın atasına.

Qaraltı yerə çökür.

Noldu sənə, Bəkil?! Duydunmu məni, igidim Bəkil? Qoyma oğluna qıyalar. Get, söylə Qazana, get söylə Bayandır xana, yalvarırsan yalvar, igidliyinə bağışlasın atalıq eləmədiyin övladını. Qoyma balamıza qıyalar yeganə ümidim mənim, qoyma, qoyma igidim Bəkil, bəyim Bəkil...

Dədə Qorqud peyda olur. Yenə hər şey dəyişir. Aruzun evinin önü.

Qorqud. Fatma, bu da Aruz Qocanın evi. Di get, di get indi də balana ondan imdad dilə.

Fatma. Aruz bəyim. İgid bəyim. Eşit mənim səsimi, dinlə mənim ünümü. Sən pənah gətirmişəm. Gen ətəyinə sığınmağa gəlmişəm. Fatmayam mən. Başibəlalı, bədbəxt Boğazca. Bir zamanlar gözəl deyə oxşadığın, ağ üzümdən dişləyib dönə-dönə öpüb doymadığın Boğazca. Bilirmisən nələr oldu? Qazan xandan buyruq oldu. Tək balamı dustaq edib ağ əllərin gerisindən bağladılar. Adını casus qoydular. Bilirmisən nələr oldu? Qazan evini yağmaladı. İç Oğuz bəylərini çağırdı. Sən Aruzu çağırmadı. Qazan səndən hayıf almaq istəyir. Bilirmisən nə hayıf o, Aruz bəyim? Sənin oğlundu mənim oğlum. O aylı gecələrimizin əmanətidi.

Aruzun evindən qaraltı çıxır.

Aruz Qoca, sən misən, bəyim? Bəli, sənsən. Əmanətin uzun-uzun illərin sirri idi. Əmanətini səndən də gizləmişdim, bağışla məni. Əmanətini qoruya bilmədim. Barı sən qoru əmanətini. Mənim oğlum, sənin oğlun casus deyil, Aruz. Qoyma oğlumuz qıyalar. Qoyma Qazan oğlumuzu cəza versin. İgid Aruz. Alp Aruz.

Dədə Qorqud peyda olub Fatmanı çəkib aparır. Aruzun qaraltısı, Bəkilin qaraltısı hələ xeyli sükut içində üzərlərində zəif işıq.

Fatmanın evi. Fatma və Dədə Qorqud.

Qorqud. Fatma, sağmısan, əsənmisən? Səsin gəlsin. Noldu buna, bayıldınmı?

Fatma. Dədə, mən hardayam?

Qorqud. Öz evindəsən, Fatma.

Fatma. Dədə, mən uyquyama getmişdim?

Qorqud. Yox, Fatma. Sən uyquya getməmişdin. Sən Gürcüstan ağzına, Dış Oğuz getmişdin. Getdin, gəldin. Oğluna zaval var.

Fatma. Ağzın üçün ölüm, Dədə. Dilin üçün ölüm, Dədə. Bir də söylə.

Qorqud. Oğluna qıymayacaqlar. Bəylər bir araya gələcək. Amma heç biri ölüm hökmünü dilinə gətirməyəcək.

Dədə Qorqud danışdıqca Qazan xan, Şirşəmsəddin, Aruz, Bəkil bir araya gəldilər.

Qorqud. Bir-birinin üzünə də baxa bilməyəcəklər. Sən öz işini gördün, Fatma. Bax. Casus, casus deyib bar-bar bağırın Qazana bax...

Qazan. İndi iş belədi, bəylər. Bu casus deyilən oğlan bir cavandı. Oğuz cavanlar lazım. Oğuzun gələcəyi naminə...

Aruz. Bir dəqiqə. Casusluğun kim dedi bunun biz də bilək.

Şirşəmsəddin. Beyrək dedi. Beyrək də ki on altı ilin Bayburd əsirliyindən sonra... Mə'lumdu da...

Aruz. On altı il əsirlikdə qalasan, sağ-salamat çıxıb gələsən, hələ bir başqa birisinə də cəza istəyəsən... Bərəkallah.

Bəkil. Beyrək igid ərdi. Amma o da dediklərini sübut eləməli idi. Biz düşünülməmiş addımlar ata bilmənlik, bəylər. Bunu bizə bağışlamazlar.

Aruz. Beyrəyin igidliyini nədə gördün, bəy? Əsir getməyində gördün, əsirlikdə xoş keçən günündə gördün, Oğuz verdiyi xeyirdə gördün onun igidliyini? Təpəgöz Oğuzun qarşısını kəsəndə hardaydı Beyrək? Bayburd bəyinin qızının incə ağışında?

Qazan. Aruz Qoca. Söhbət Basatdan, Beyrəkdən getmir. Aydındı, bilirik. Başımıza qaxınc oldu bu Təpəgöz. Söhbət bu... bu cavandan gedir. Sən də başlamısan Təpəgöz, Təpəgöz...

Aruz. Taxsırı sübutsuzdur.

Bəkil. Taxsırı sübutsuzdur.

Şirşəmsəddin. Sübutsuzdur.

Qazan. Belə dediniz. Nolar mən bəylərbəyi olsam da madam ki, siz hamınız belə deyirsiniz mənə də o qalır ki, qoşulum sizə. Olsun. Mənə görə də taxsırı sübutsuzdur.

Bəylər yox olurlar.

Qorqud. Gördünmü, Fatma, gördünmü? Qadir tanrı tək balanı sənə çox görmədi.

Fatma. Şükürlər olsun, ilahi. Şükür sənin birliyinə, qadir allah. Dədə, bəs indi mənim balam ömrü boyu həbsdə çürüyəcək? Dədə, bu işi ki başladın, yarımçıq qoyma.

Qorqud. Qorxma. Bax diqqətlə bax. Görürsənmi şövkətli Oğuz bəylərini?

Qazan və Şirşəmsəddin.

Qazan. Şirşəmsəddin. Bü gecə uzun bir gecədi. Sən də yorğunsan, igidim. Get evinə. Bir az dinlən.

Şirşəmsəddin. Aman, ağam. Heç olarmı? Dustaqda gözüm olması lazım. Yox, ağam, sən get dinlən, mən uyumaram.

Qazan. Tərs oğlu tərs. Deyirəm, hava qəribədi, uyqum yox.

Qazan gedir. Aruz gəlir.

Aruz. Şirşəmsəddin necə varsan?

Şirşəmsəddin. Sağ ol, bəyim. Yaxşıyam. Sən niyə qayıtdın?

Aruz. Ürəyim sıxıldı. Gecənin xeyrindən, sabahın şəri məsləhətdi. Deyilmi?

Şirşəmsəddin. Bəli, bəyim, doğru buyurursan. Amma belə birtəhərsən, yorğun dəyirsən gözümə. Get dinlən.

Aruz. Yox, sən özün yorğun görürsən. Mən elə buralarda dolaşırım. Sən istərsən get evinə. Uyu bir az.

Şirşəmsəddin. Yox, yox. Mən gedə bilmənəm. Bəs bu dustağı kimə tapşırım gedim. Mən elə burdacana qalacam. Sən dayanma, get, bəyim.

Aruz. Sən qalacaqsan burda? Ay allahın bəndəsi yeri get evinə-eşiyinə. Sənin dustağına nə olasıymış?! Quş quşluğuyla buralardan qaçıb uçub gedə bilməz.

Şirşəmsəddin. /həbs evinin qapısına uzanır/ Yox, qalacağam burda. Sən getsən məsləhətdi, Aruz bəy.

Aruz. Yaxşı, nolar mən gedərəm.

Aruz gedir. Bəkil gəlir.

Bəkil. Bu kim ola uzanıb uyquya gedib? Şirşəmsəddin, sənsən?

Şirşəmsəddin. Mənəm. Kim olacaq.

Bəkil. Gecənin bu vaxtında burda, nə edirsən? Evin-eşiyin yoxmu sənin?

Şirşəmsəddin. Var, nə üçün olmasın. Ağam Qazanın dövlətindən hər şeyim var. Sən söylə, niyə döndün?

Bəkil. Nə bilim, gecə yola çıxmaq istəmədim. Dustaq burdadı?

Şirşəmsəddin. Burdadı, burdadı. Get bir yer bul, sən də dinlən. Dədəm Qorqud söyləmiş: gecənin xeyrindən, sabahın şəri yaxşıdır.

Bəkil. Amma nə söyləmiş... bəri bax, onsuz da gecə qonağı abırsız olur. Sən gəl çıx get evinə. Buraların keşiyin mən çəkim.

Şirşəmsəddin. Nə danışırısan sən?! Heç elə iş olar?! Qazan xan nə deyər?! Bayaq bər-bərk tapşırıd ki, burdan heç yana getməyəsən, amandı. Özü də elə bu həndəvərdədi. Get igidim, get bir yer bul özünə qalmağa. Mən buraları heç kimsəyə əmanət edə bilmənəm. Get. Durma daha. Get.

Bəkil. Sağ ol səni. Qadir tanrı...

Bəkil gedir. Qazanın, Aruzun, Bəkilin qaraltıları bir-birindən gizlənə-gizlənə gəlir.

Şirşəmsəddin. Bunlar kim ola, qadir tanrı? Kafirlərdi əlbət. Bizim casusa cəza verməyə gəlməsinlər. «Öldürək, sirr faş olmaksın». Aha. Kimsiniz siz? Dayan, qaçma. Qaçma dedim, itim kafir. Dayan.

Qaraltılar yox olur. Qazan gəlir.

Qazan. Şirşəmsəddin, bu nə hay-haraydı? Kim var buralarda? Mənəm, mənəm. Dustaq harda, yerindəmi? Səs-səmiri gəlmir bunun, Şirşəmsəddin.

Şirşəmsəddin. Sənsən. Qaçdılar, məl'unlar. Bəli, ağam. Heç bilmədim kim idilər. Amma gəlib həbs evinə hücum edəcəkdilər. Kafir ola bilərdi. Qovdum getdilər. Sən arxayın ol, ağam. Get, get dinlən. Səsi-səmiri gəlmir bunun deyirsən. Bir bədbəxt cavandı, atalı yetim, nə səsi-səmiri gələcək. Get ağam, sən get evə. Buralar soyuqdu. Canını üşütmə alar...

Qazan. Bu nə danışır. Atalı yetim deyir. Bəlkə duyuyq düşüb. Duyuyq düşsə, Burla Xatun bildi, mən batdım. Aradan çıxmaq vaxtıdı.

Qazan gedir. Dədə Qorqud və Fatmanın üzərinə işıq düşür.

Qorqud. Görürsənmi, Fatma, nə işlər oldu. İndi sən son addımını atacaqsan. Ehtiyatlı olman gərək.

Fatma. Dədə, göydə qadir tanrı, dədə, yerdə sənsən, bəlli bilgil.

Qorqud. Avazın yaxşı gəlir, avazın. Durursan ayağa, gedirsən Qazan xanın hüzuruna, belə deyirsən. Deyirsən ki...

İşıq sönrür

Burla Xatun və Beyrək elə bil kimdənsə gizlənə-gizlənə gəlirlər.

Burla Xatun. Bəri gəl. Yavaş. Görən olar, burdan, burdan. Sakit. Yavaş. Keç bura görüm.

Beyrək. Anam mənim Burla Xatun. Burdan deyirsən, gəlirəm. Həşəmətli Burla Xatun, Bayandır xanın qızı. Ağam Qazanın...

Burla Xatun. Yaxşı, yaxşı. Dayan bir görüm. Sus. Yox, cavab ver mənə. Dinlə və cavab ver. Sən mənləsən, ya...

Beyrək. Ya...

Burla Xatun. Ya Qazanla?!

Beyrək. Aman, Burla Xatun, aman mənə. Qara başım qurban olsun sənə. Mən kiməm ki? Mən...

Burla Xatun. Söylə, Beyrək. Daha sözü oynatmaq, gizlətmək vaxtı deyil. Məqam, bax, indidi. Bildir mənə...

Beyrək. Mən Dədə Qorqudnam. Yox. Bayandır xandanam. Yox. Səndənəm. Xanım, səndənəm. Mən kiməm ki? Səndənəm. Əlbəttə.

Burla Xatun. Bax belə. Belə yaxşıdı. Sən igid Beyrəksən.

Beyrək. Əlbəttə, səndənəm, xatun. Heç şübhən olmasın.

Burla Xatun. Onda dinlə. Bunlar nəsə bir iş qururlar – bəyləri deyirəm – nəsə gizli işləri var. Nədi – bilmirəm. Qazan mənimlə oyun oynayır. Ax bu Qazan. Eybi yoxdu – mən bilərəm neynərəm. Ordan səs gəldi deyəsən.

Beyrək. Yox, narahat olma. Bir şey deyil. Sən darılma.

Burla Xatun. Mən darılmıram. Mən bu oyuna getmirəm. Mən gedərəm xan babamın yanına.

Beyrək. Qara başım qurban olsun, xanım, sənə. Qara başım qurban olsun... olsun... olsun... /başını yerə döyür/.

Burla Xatun. Heç eybi yoxdu. Sən nə deyirsən? Bir dayan görüm, qulaq ver. Mən bu oyuna getmirəm. Bilirsən... Nədisə Dədə Qorqud gəlir, Fatma gedir. Fatma gedir Aruz Qoca gəlir... Aruz da ki...

Beyrək. Aruz Oğzuza düşməndi, bəlli bilgil. Oğlu Basat da, xatun, lap sarsağın biridi. Nolsun, nə böyük bir işmiş Təpəgözü basıb kəsib... Yox bir...

Burla Xatun. Beyrək, sən bunları hələ bir izlə. Nə qurğu qururlar – biz bilək. Casus tapıldı – iş görmək vaxtıdı – iş yox. Burda nəşə var. Qərəz bunları izləmək gərək.

Beyrək. İzləmək? Bu da elə casusluq deyilmi, həşəmətli Burla xatun? Deyirəm bəlkə...

Burla Xatun. Bunları izləyirsən...

Beyrək. Həşəmətli...

Burla Xatun. ... İzləyirsən. Burda nəşə var. Nəşə var.

Beyrək. Bəlkə də var. Nə deyim?! Doğru buyuyursan, var. Mən hazır. Nə qədər dərini görürsən sən.

Burla Xatun. Fatma ayaq üstə ölmüşdü. İndi qulaq verirəm, buyur, dirilib. Ümidi, inamı qayıdıb. Niyə? Aruz Qoca yenə aldatdı Qazanı. Bu da ki, avam... Sən nə dersən?

Beyrək. Həşəmətli... Mən nə derəm? Mən nə derəm? Mən də onu derəm. Nə etməliyəm mən? Nə? Söylə. Söylə.

Burla Xatun. Yavaş. Düş Fatmanın arxasınca, kölgəsi ol.

Beyrək. Olum.

Burla Xatun. Dədənin kölgəsi ol.

Beyrək. Olum.

Burla Xatun. Aruzun, Aruzun kölgəsi ol. Niyə, nə üçün sağdır bu casus indiyənədək?!

Beyrək. Bilmirəm. Bəli, biz bilməliyik. Mən gedim.

Burla Xatun. Get, igid Beyrək. Umurun açıq olsun. Ordan yox, ordan yox, bura gəl. Yavaş ol. Sus...

Beyrək. Həşəmətli...

Çıxırlar.

7-ci şəkil.

Qazanın evi. Qazan və Burla Xatun.

Qazan. /öz-özünə/ Bu kafir oğlu kafir Şirşəmsəddin çöküb qaldı damın yanında. Açıb buraxacaqdım oğlanı.

Burla Xatun. Şirşəmsəddinə noldu?

Qazan. Heç nə olmadı. Neçə gündür uyumur. Deyirəm, bəlkə bir evinə getsin bu gecə.

Burla Xatun. Nə təhər getsin? Bəs buralara kim baxacaq? Hələ dustaq? Gecə də çox narahat gecəydi. Sən özün neçə dəfə durub dışarı çıxdın. Səsküy vardı.

Qazan. Heç, elə-belə çıxdım. Bəylər gəlmişdilər, onlarla idim.

Burla Xatun. Eşitdim Aruz Qoca da gəlmiş imiş. Nə vacib düşüb. Yağmaya gəlmədi, deyin şikayət edir? Yoxsa yenə Basatın şücaətindən danışır?

Qazan. Səninki də Basat olsun. Aruz olsun. Məşvərət oldu. Yox canım, məşvərət oldu. Aruz, Bəkil, Şirşəmsəddin... Bu oğlanla ... casusla ilgili.

Burla Xatun. Məşvərət oldu. Bəs mənə niyə demədin? Nə qərar çıxdı bəylərdən?

Qazan. Heç inanmazsan, Xatun. Hamısı bir səslə dedi bu casusun casusluğu sübutsuzdur. Mat-məəttəl qaldım.

Burla Xatun. Sübutsuzdur? Necə yə'ni sübutsuzdur?! Bəs Beyrək dedikləri nə oldu? Bəs Dədəm Qorqud söylədikləri hara uçdu?

Qazan. Mən da elə onu deyirəm. Amma qaldım təklikdə. Sübutsuzmuş.

Burla Xatun. Deməli, Aruz Qoca yenə istədiyi kimi fırlatdı sizi serçə barmağına...

Qazan. Serçə barmağına? Serçə barmağına niyə?

Burla Xatun. Yaxşı, olsun baş barmağına.

Qazan. Xatun, bilirsən nə var? Hərzə-hərzə danışma. Bəylərin sözü sözdü, alqışdı, qarqışı qarqışdı. Oğuzun gələcəyi...

Burla Xatun. Onu saxla. Bəs Beyrəyin sözü söz deyil? Yox, burda nəse iş var. Casusluğunu Dədəm Qorqud dedi bunun. Cəzasını almalıdı, bəyim.

Qazan. Mən nə edə bilərəm ki?

Burla Xatun. Cazasını almalıdı. Almazsa...

Qazan. Almazsa...

Burla Xatun. Xan babamın yanına mən vararam.

Qazan. Yenə başladı.

Burla Xatun. Sən inanma, görərsən. Xan babamın önündə qara başımı əyərəm, deyərəm: Aruz Qoca casuslara himayədarlıq edir, baba. Oğuzun düşmənləriylə ilişkisi var Aruzun, baba - deyərəm.

Qazan. Canım-gözüm, nə casus, nə ilişki. Sənin də hər künc-bucaqda düşmən görünür gözünə. Bədi də. Qoy yaşayaq da.

Burla Xatun. Bəli, bəyim. Görükür. Çünki qorxubdu mənim gözüm. Çünki bircə balamı itirəcəkdin az qala. Çünki səni qeyb edəcəkdin əbədi.

Düşmən düşməndi. Bil bəyim: Aruz da düşməndi. Heç düşməndən əksik deyil.

Qazan. Pah, pah, yenə də pah. Bu nə həyatdı mən yaşayıram, qadir tanrı. A bəylər belə də zülm olar?

Şirşəmsəddin gəlir.

Şirşəmsəddin. Ağam, Fatma Xatun yenə gəlib. Səni görmək istəyir. Bəylər də burdadırlar. İstərsənsə...

Qazan. Aydın oldu. Əlbəttə bunlar hamısı söz qoyub: məni öldürmək istəyirlər. Aydın məsələdi. Nə deyirsən sən? Bəylər gözləsin. Fatma gəlsin. Yox dayan, Fatma gözləsin, bəylər gəlsin. Dayan görüm. /Burla Xatuna/ Xatunum mənim. Sən get öz odana. Bu işlərə baş qoşmaq sənənin işin deyil. Qanını qaraltma deyirəm.

Burla Xatun. Belə degil. Bəs nədi mənim işim? Elə mənim işimdi bu, qanım-zadım da qaralmır. Şirşəmsəddin, Beyrəyi də çağır gəlsin.

Qazan. Niyə? Beyrəyi neyləyirsən?

Burla Xatun. Gəlsin, mənim ondan soracağım var.

Qazan. Xatunum mənim, get öz işlərinlə məşğul ol, canım. Mənim səbrimi sına. Yaxşı, çağır Beyrək də gəlsin.

Burla Xatun. Şirşəmsəddin. Eşitdin? Hələ Beyrəkdən əvvəl boğazca Fatmanı gətir bura. Mənim yanımda danış onunla, bəyim. Qoy o da sənənin zərb-dəstini bilsin, Oğuzun qanun-qadağasının gücünü duysun.

Şirşəmsəddin. Ağam Qazan...

Qazan. Yaxşı, məndən daha heç nə sorma. Mən kiməm ki, çağır gəlsin Fatma, çağır.

Şirşəmsəddin gəlir.

Qazan. Xanım, bəlkə sən... Aydındı. Nolar, olsun.

Fatma gəlir.

Fatma. Ağam Qazan, səni deyib gəlmişəm. Burla Xatun?! Qara başım qurban olsun sənə, xatun, səni də deyib gəlmişəm. Qazan, mədəd.

Qazan. Bilirsənmi...

Burla Xatun. Bilirsənmi, boğazca Fatma, sənənin oğlun Oğuzun casusluğun elədi. Günahı ağırdan ağır, cəzası müdhişdən müdhiş. Sənənin dərddin böyük dərddi. Aruz Qoca nə dedi sənə, Fatma? Bilirəm görüşmüşən onunla.

Fatma. Aruz Qoca heç bir şey demədi mənə. Anam mənim, qız qardaşım, bacım mənim, boyu uzun Burla Xatun, mənim oğlum... mənim oğlum casus deyil, Burla Xatun. Xain deyil mənim oğlum. Mənim oğlum fağırdan fağır, yazıqdan yazıqın biridi. Burax onu, Qazan, burax getsin buralardan. Buralar ona vətən olmadı. Burax onu, burax getsin qürbətə – bu dağlardan salqum-salqum əsən yellər ona sərinlik vermədi. Xanım Qazan, mədəd, Qazan.

Burla Xatun. Necə olur bu?! Sənin oğlun günah işləmiş. Bəylər nə deyirlər? Oğuz nə deyər bu işə? Xan babam nə söylər? Dədəm Qorqud necə baxar? Qazan, sən söylə.

Fatma. Qazan, bəyim... Sən söylə. Söylə...

Qazan. Belədi də...

Fatma. Qazan, xanım...

Burla Xatun. Söylə, Fatma, söylə nə demək istəyirsən?! Sözlüsən sən.

Qazan. Belədi məsələ. Bəylər oğlunun günahını sübutsuz saydılar sənin. İş – bu, məsələ belədi. Oğlun azad olacaq.

Burla Xatun. Qazan! Nə danışdığındı?

Qazan. Burla Xatun! Keç odana. Sən də get, Fatma. Get. O biri məsələlər sonra, sonra... Get daha.

Fatma. Ağzın üçün ölüm xanım, dilin üçün ölüm, bəyim. Sən sağ ol, əsən ol. Oğuzun iqbalı səni qorusun. Amin.

Fatma gedir.

Burla Xatun. Qazan! Bu arvadla sənin aranda yenə nəşə var.

Qazan. Bununla? Get xanım, get öz odana, erkək işlərinə qarışma. Şirşəmsəddin!

Şirşəmsəddin gəlir.

Bəyləri çağır gəlsinlər. Xanım, bəşdi daha, Dədəm Qorquda and olsun, bəşdi daha. Bəşdi! Mən də insanam. Dəmir deyiləm, daş deyiləm. Sən məndən nə istəyirsən?! Gedirsən get var xan babana. Pah, pah, yenə də pah. Xan qızı al, axırı da bu. Allah, mən nə günah eləmişəm? Bu nəydi, qadir tanrı? Sən özün mənə kömək ol. Dədə, Dədə, Hardasan, Dədə?

Fatmanın evi. Fatma huşa gedib.
Dədə Qorqud bardaş qurub oturmuş.
Beyrək gizlənə-gizlənə qalıb.

Dədə Qorqud. Yaxşı, daha bəsdı. Çıx,çıx ordan görüm.

Beyrək çıxır.

Gəl. Gəl yaxına. Eyiblicə iş tutmaq başa qaxınc olur, Beyrək dediyim.Nə girmisən siçan yuvasına, nə ararsan orda sən?! Danış. Cavab ver. Noldu sənə?!

Beyrək. Dədə... /susur/

Dədə Qorqud. Nə Dədə? Nə Dədə? Nə üçün gəldin? Mənimmi izimə düşdün? Ya Fatmanın?

Beyrək. Dədə... Məndən olmadı. Günah məndən keçdi. Mən kiməm ki? Sən olan yerdə kiməm mən? Buna nolub? Ölübmü, Dədə?! /Fatmanı göstərir/

Qorqud. Yox. Ölməyib. O indi böyük uyquya gedib. Nə dilərsən, söyləsənə.

Beyrək. Bilmirmisən, Dədə?! Bilirsən.

Dorqud. Sən Fatmanı tanımazmısan, Beyrək dediyim?!

Beyrək. Necə tanımazam. Yaxşı tanıram. Evlərinin ardı dərəcik deyildimi? İtlərinin adı Bəraqcuq deyildimi? Mənim toyumda, Dədə, yadımdamı qalxdı, əl götürdü oynadı. Aldatmaq istədilər xatunlar məni. Banuçiçək, ayıb olmasın, budur dedilər. Aldanmadım. Sən idin mənim gözümə işıq, qəlbimə hiss verən, Dədə, sən idin.

Qorqud. Sən Fatmanı tanırmısan? O söhbətlərin yeri deyil. Tanırmısan?

Beyrək. Tanıram, Dədə. Onu kim tanımadı. Adı... qırx oynaşlı boğazca deyildimi?

Qorqud. Sən onu məhv eləməkmi dilərsən, Beyrək dediyim?!

Beyrək. Onu yox, Dədə. Onu yox, oğlunu. Oğlu casusdu – Sən dedin. Qazana dedin, Dədə, unuttunmu?

Qorqud. Mən dedim. Amma mən dərdi göstərdim Qazana, dərmanı ona /Fatmanı göstərir/ verdim.

Beyrək. İndi mən nə edirəm?

Qorqud. İstərsən danış onunla. /Fatmaya işarə edir/.

Fatma. /Huş içində durur ayağa/ Oğul kimdən olduğun ana bilir. Oğul kimdən olduğun ana bilir. Söyləyimmi kimdəndi oğul, Qazan?! Söyləyimmi Aruz Qoca?! Söyləyimmi Şirşəmsəddinim mənim, Bəkilim mənim...

Qorqud. Danışmaq istərmisən, Beyrək, Fatma ilə?

Beyrək. Ulu Qorqud. Mən...mən... hər şeyi anladım. Allah, allah deməyincə işlər önməz. Yağlı düşmən dost olmaz. Əski pambıq bez olmaz. Yapa-yapa qarlar yağsa...

Fatma. /Huş içində gəzir/. Oğul kimdən olduğunu ana bilir. Ana bilir.

Beyrək. /qorxmuş/ Dədə mən gedim, nolar qoy mən gedim Dədə.

Qorqud. Get gedə bildiyin qədər. Uç uça bildiyin qədər.

Beyrək. Ulu Dədə. Mən yoxam /yox olur/.

Qorqud. Gəl, gəl. Uzan, sakit ol, sakit. Heç kim yoxdu artıq. Sənsən, mənəm. Mənəm, sənsən. Hamı, Hamı getdi. Təkcənəsən. Tək, tək, tək...

Fatmanı sakitləşdirib uzandırır
əvvəlki yerinə.

8-ci şəkil.

Qazanın evinin qabağı. Qazan çıxır
dustaq evinə doğru gedir. Şirşəmsəddin
arxasınca.

Qazan. Aha, deyəsən heç kim yoxdu. Açım qapını, buraxım getsin bu zavallı, ilim-ilim itsin Oğuzdan. Bəlkə qisməti irəlidedi?!

Şirşəmsəddin. Ağam Qazan. Nə axtarırsan? Bir əmrinmi var?

Qazan. Sənsən?! Yenə sənsən. Sən yorulmursan, Şirşəmsəddin? Heç. Elə-belə. Hava alıram. Necə gözəl axşamdı...

Şirşəmsəddin. Gözəldi. Bir azdan ay da çıxacaq.

Qazan. Hə... Nə var, nə yox?

Şirşəmsəddin. Heç. Elə bir şey yoxdu. Amma, ağam, bu dustağın başını dumanlar alır...

Qazan. Nədi ki... Niyə?

Şirşəmsəddin. Dün gecəki hadisə heç başımdan çıxmır. Deyirəm, bəlkə bu binəvanı öldürmək istəyirlər?! Kafirlər bundan bəlkə hayıf alırlar?!

Qazan. Eləmi? Onu qorumaq lazımdı. Biləsən. Günahı sübutsuz olana qıymaq özü günahdı. Beyrək gəldi? Bizimkiylə görüşdü?

Şirşəmsəddin. Ağam, Beyrək gəldi getdi.

Qazan. Nə danışdılar, bilmədin?

Şirşəmsəddin. Yox, bilmədim. Amma deyəsən bunu /həbs evinə işarə edir/ Aruz Qocayla, dayımla bağlayırlar.

Qazan. Aruz... Aruz... Bitmədi, qurtarmadı bu Aruz söhbəti.

Şirşəmsəddin. Aruz özü də elə bil birtəhərdi.

Qazan. Mən də duydum. Çaşqındı elə bil. Bəkil necə?

Şirşəmsəddin. Bəkil də çaşqındı.

Qazan. Elədi. Nəsə burda bir iş var... Dədədən xəbər yoxdu?

Şirşəmsəddin. Yoxdu.

Qazan. Bir mənim tük qabımı gətir bura görüm.

Dədə Qorqud peyda olur...

Qorqud. Tük qabına ehtiyac yoxdu, Qazan. Sən hər tük yandıranda başımdan az qalır od-alov çıxır. Nə deyirsən indi? Mən sənə söyləmədimmi bu casus məsələsinə çox da baş qoşma. Peşiman olacaqsan...

Qazan. Dədə, elə peşiman oldum, amma ondan keçdi. İndi mənə bir şeyi agah elə. Şirşəmsəddin, sən çəkil bir qırağa.

Şirşəmsəddin çıxır.

Qorqud. Nədi bilmək istədiyim, Qazan xan?

Qazan. Dədə, söylə mənə, bu oğlan, bu... casus... amma bildin günahını sübutsuz saydılar bəylər, bu oğlanı indi nə təhər eləyək?.. Mən bilmirəm, bir yol tapa bilmirəm, Dədə... Fatma gəlmişdi yanıma. Səndən gizli mənim bir sırım yoxdu, biləsən.

Qorqud. Qazan xan. Artıq sözə gerek yox. Məni dinlə. Gecə yarısı oğlanı aç burax çıxıb getsin. Fatmaya da tapşır, bərk-bərk tapşır, bir daha oğlan buralarda görünməsin. Məsləhət belədi.

Qazan. Bəs Burla Xatun? Deyir Aruzun işləridi bu. Xan babama deyir varacağam. Beyrəklə dil tapıblar. Bayındır xana xəbər çatsa...

Qorqud. Dediym elə. Ağciyər olma. Bayındır xan mənim boynuma.

Qazan. Uf, Dədə, sağ olasan səni. Amma bir məsələ də var. Dədə, gecələr elə bil kölgələr peyda olur. Bu dustaq evinin qırağında gəzişirlər. Neçə dəfə durub özüm görmüşəm. Mən ağciyər deyiləm. Amma bu kölgələr ... bu dustağın başında iş var, Dədə.

Qorqud. Gecə yarısı. Aç buranın qapısını. Heç kim olmayacaq. Heç kim də görməyəcək. Burax onu getsin. O burda heç kimə lazım deyil. Kölgələrlə də işin olmasın. Oğlanı mələklər qoruyur.

Qazan. Elədi. Mələklərə də oxşadı. Getsə məsləhətdi. Doğru qərardı sənin qərarın. Mən gedim, bu arvadın başındakı görünüş nədir? Dədə...

Qorqud. Get. Amma unutma. Gecə yarı.

Qazan çıxır. Aruz gəlir.

Aruz. Dədə, sənin qüdrətinə salam olsun. Sənin kəramətinə, Dədə, şübhə yox. Sağmısan, əsənmisən? Oğuzdan əskik olmayasan, Dədə, səni.

Qorqud. Sən sağ ol, Aruz Qoca. Basat sağ olsun. Qadir tanrı sizləri qorusun. Bu gün qorunmağa ehtiyacın var.

Aruz. Tanrının birliyinə yoxdu güman. Mən nə etdim, Dış Oğuz nə suçda bulundu, Dədə? Qazan, biləsən mənə şər atır.

Qorqud. Təkəbbürlük eyləyəni tanrı sevməz, Aruz Qoca.

Aruz. Təkəbbürlüyü mənmi eylədim, Dədə, yoxsa... Qazan eylədi?!

Qorqud. Qazan sənə yad deyil. Asi olma.

Aruz. Haqqımı itirdi, sayımı itirdi. Evin yağmaladı, məni, mən heç, Dış Oğuzdan heç bir kəsi çağırmadı. Mənmi asiyəm?

Qorqud. Bunun üçün adam adama düşmən kəsilməz. Sonu yoxdu bunun.

Aruz. Oğlancığımı gözü götürməz. Basat olmasaydı Oğuz Təpəgözün əlində zəbun olmayacaqdımı? Səfərə çıxar, ordusunu mənə qoymaz. Bu tərəfdən də bu məsələ...

Qorqud. Nə söylədiyindi, Aruz?

Aruz. Giley çoxdu, Dədə. Umu-küsü çoxdu. Bu zavallını deyirəm... /dustaq evinə işarə edir/ Tutub damlayıb, bir taxsırı yox ki bunun.

Qorqud. Elə də deyil.

Aruz. Bir Beyrək deməklə deyil axı, Dədə. Kim gördü bunun casusluğunu?! Anası yazıq...

Qorqud. Sən bu oğlana köməkmi dilərsən, Aruz?

Aruz. Diləram, Dədə. Sən söylə, mən nə gərəkdə yaparam.

Qorqud. Yox, Aruz. İndi yox. Gecə yarı gələrsən. Səni burada gözləyəcəyəm. İndisə get. Sən istədiyini gecə yarı...

Aruz. Gedirəm, Dədə. Gecə yarı dedin. Sözmü?

Qorqud. Gecə yarı... gecə yarı. Söz.

Aruz çıxır. Bəkil gəlir.

Bəkil. Dədəm, ulu Qorqud. Sənsən? İlahi, birliyinə şükür, ədə səni gördüm, ölməram daha. Dədə, mənə mədəd. Səndən mədəd diləyirəm, böyük Qorqud.

Qorqud. Bəkil. Bilirəm istədiyini...

Bəkil. Dədə, bu zavallının vallah bir günahı...

Qorqud. Bilirəm, Bəkil. Get, arxayın ol. Get, amma gecə yarısı gələrsən bura. İstədiyini alacaqsan.

Bəkil. Dədə sən qayıbdən dürlü xəbər verən dilin üçün ölüm, Dədə... Uca-uca dağların...

Qorqud. Bəkil, aydındı. Get.

Bəkil. Gecə yarı mən burda. Sağ ol, Dədə. Sağ ol, əsən ol. Qadir tanrı səni Oğuzda çox görməsin. Dədə, dalını da deyimmi? Deyirəm, Dədə, deyirəm, Dədə, Dədə Qadir tanrı verməsəydi, sən Oğuzdan çıxmasaydın, düşünürəm, düşünürəm Dədə nə olardı o zaman ki, oğul ata sözünü iki eləməzdi, eləsəydi, Dədə, düşünürəm sən neylərdin oğulsuz, Dədə, sən olsaydın Oğuz əgər olmasaydı, olmasaydı? Yox Dədə sən olsaydın, Oğuz

olmasaydı, yox, düşünürəm, düşünürəm, bir şey çıxmır, Dədə, hər şey başımda, başımın içində qarışdı bir-birinə Dədə. Deyirəm Dədə çaşdırdım hər şeyi. Mən ölmürəm Dədə, səni gördüm səni.

9-cu şəkil.

Səhnədə heç kim yox. Uzaqdan
Burla Xatunun səsi gəlir.

Burla Xatunun səsi. Hələ bir bura gəl. Gəl bura. Qaçınma. Tanıdım mən səni. Fatma, qorxma, gəl bir bura.

Fatma və Burla Xatun gəlirlər.

Burla Xatun. Gizləmə üzünü. Heç gizləmə. Mənə baxsana, boğazca Fatma.

Fatma. /Burla Xatunun ayağına düşür/ Anam mənim Burla Xatun. Qız qardaşım, bacım mənim Burla Xatun.

Burla Xatun. Qalx ayağa hələ bir. Qalx ayağa. Ay qız, bu sən sən? Nə günə düşmüşsən sən? Nə boyda olmusan sən? Arıq-tırıq bir şey idin. Nə görmüşdü bu Oğuz səndə bilmədim. Hər qonağa göstərdilər, hər qonağın yatağına saldılar. Ay qız bəlkə oğlun da elə o vaxtdan yadelli əlində, yadelli dizində böyüdü, böyüdü, axırda casus oldu?

Fatma. Aman, Burla Xatun, aman. Aman istəyəm səndən. Yaddaşının ağzına qara-qara daşlar düzüm. Xatırlatma o günləri mənə, yada salmaq istəmirəm. Sənin incə dilinə bal süzüm. Qoyma ağrı-əzab dəyə mənə. Ağrılanmaq istəmirəm Mədəd, istəyəm anam mənim, səndən, səndən aman istəyəm. Mədəd mənə. Aman mənə.

Burla Xatun. Hələ bir işığa dur. Gəl bura – dur, mənə bax, Ay allah, Dədəyə şükür, bunda nə varmış, ay allah ürəyim gəldi yerinə. Ay qız... gülmək də məni tutur... Tanrım sən özün kömək ol. Tanrım, sən özün...

Fatma və Burla Xatun üz-üzə.

Fatma. Mən gedim Xatun. Getsəm məsləhətli.

Burla Xatun. Get. Yox dayan. Səni bir də görməyim burda.

Fatma. Mədəd mənə, Burla Xatun.

Burla Xatun. Sən elə əvvəlki Boğazcasan. Görməyim səni burda. Görməyim. Yox, dayan. Qadir tanrı, görməyim. Fatma, Fatma. Get, səni

qadir tanrıya and verirəm. Get. O oğlun, o da sən. O oğlun, o da sən. Yox, dayan.

Fatma. Anam mənim Burla Xatun. Noldu sənə? Aman, Dədə, aman. Noldu sənə, Xatun?

Burla Xatun. Qara-qara vəqiələr gördüm indi. Yada düşdü ötən günlər. Gəncliyimi gördüm indi. Yada düşdü qərrib illər. Əsirliyim yada düşdü. Şöklü Məlik yada düşdü. Qıpçaq eli yada düşdü. Cavan Qazan yada düşdü. Aman, aman Fatma, aman. Yaxına gəl. Gəl yaxına. Gir qoluma. /oturur yerə/

Fatma. Buna nə oldu, ay allah. Dur, dur ayağa. Ay allah, ay Dədə, buna noldu? Mən nə edim indi? Nə edim mən bununla? Bilmirdin mən necə olub Oğuzu özümə məftun eləmişəm? İndi bil, Xatun. İndi bil. Dədə, Dədə mən nə edim? İndi bil. Nolar xan qızı, xan arvadı deyiləm, nolar? İndi bil. Nolar, dərdim var – eybi yox çəkərəm. İndi bil. Mən də belə Fatmayam. Mənim də oğlum belə oğuldu. İndi bil. Mən nə edim qadir Tanrı? Mən nə edim?

Bəkil gedir. Dədə Qorqud tək.

Qorqud. Bəli, bu da belə. Artıq bu işi bitirmək olar. Yavaş-yavaş qaranlıq alır buraları. Gecə düşür. Vaxtdı. Gecə yarısı, əlbəttə gecənin bir yarısı. Bəylər bir-birini görməyə-görməyə gəlsinlər, keçib bu dustağa dünya işığını çox görənlər bu qapını açsınlar. Fatma, Fatma, hardasan, sən də hazır ol, zavallı ana. Bu biçərə dustaq qoy yapışsın anasının əlindən, duman kimi qarışsın itsin bu gen aləmdə. Hələ bu harasıdır, hələ nələr gözləyir sizi. İndilik yeyin, için, xoş keçin. Ağır günlər öndədi, apar Oğuzun dadını, iyini illərdən, qərinələrdən o taya, zühur elə uzaqların uzaqlığında, yaşa. Yaşasın deyirəm, bəlkə onun xain qəlbi özünün bir kölgəli yerində Oğuzun uzaq xatirəsini də əlbəttə və əlbəttə qaranlıqların içindən keçirəcək həmənlər Oğuz xatirəsini bu zavallı, bu biçərə xainin uşaqları, övladları heç nədən xəbərsiz ömür sürə-sürə gəlib yetişəcəklər budaqları yerə dəyən, yarpaqları yerə tökülən uca, qoca bir qarağacın altında oturanda bir səs yavaşdan onlara deyəcək: son, bu da son, axır. Eh, gəlimli, gedimli, dünya, son ucu ölümlü dünya. Hanı dediyim bəy ərənlər? Dünya mənim deyənlər? Ağır günlər öndədi. Əcəl aldı yer gizlədi. Fani dünya yenə qaldı, qaldı. Yum verəlim. Bədi daha. Bitirəlim. Yolun açıq olsun. Get, get, xain övlad. Get, əziz övlad. Get. Bu acı rəvayət qoy elə burdaca bitsin, boğazca Fatmanın xain, casus, əziz oğlunun sirri qoy elə burdaca gömülsün torpağa. Yum verəlim xanım,

son verəlim, son. Bəsdə yetər. Mən dəxi yoruldum. Hər şeydən, hər şeydən yoruldum, usandım...

Qorqud danışdıqca gecə düşür. Qazan, Şirşəmsəddin, Bəkil, Aruz bir-birini görməyə-görməyə, amma bir yerdə gəlib dustaq evinin qapısını açırlar. Fatma gəlib girir dustaq evinə, sonra qoluna girdiyi bir qaraltı ilə oradan çıxır. Qorquda baxır, baxır, sonra ikisi də yavaş-yavaş uzaqlaşır.

Bəylər donmuş, sükut içində. Qorqud yox olur. Və bəylər bir-birini görüb tanımağa başlarkən.

SON.